

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

ПАВЛЕНКО ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.02:81.161.(045.3)

**МЕТОДИКА ПРОПЕДЕВТИЧНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ ІНОЗЕМНИХ СЛУХАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному авіаційному університеті,
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Ковтун Олена Віталіївна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри іноземної філології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Бакум Зінаїда Павлівна,
Криворізький державний
педагогічний університет,
професор кафедри української мови;

кандидат педагогічних наук, доцент
Іванишин Галина Ярославівна,
Івано-Франківський національний
медичний університет,
доцент кафедри мовознавства.

Захист дисертації відбудеться «26» листопада 2019 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на офіційному сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано 26 жовтня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Геополітичні, економічні, світоглядні реалії у суспільстві вимагають змін у царині освіти. Стратегічною метою розвитку України визначено її входження до європейського простору, а надалі – повномасштабну інтеграцію до Європейського Союзу. Україна зробила вже чимало впевнених кроків у цьому напрямі, однак її репутація залежить від того, яку якість вищої освіти вона запропонує на європейському ринку освітніх послуг.

Поглиблення міжнародної співпраці та загальноєвропейська уніфікація освіти спонукають до її інтернаціоналізації, яка насамперед полягає в наданні освітніх послуг іноземним громадянам. Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», а також «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» скеровують національну систему освіти до активізації академічної мобільності та створення дієвого інструментарію подальшого розвитку української вищої школи. Навчання іноземних студентів в Україні є одним із напрямів розвитку вітчизняної освітньої галузі, оскільки сприяє підвищенню іміджу українських закладів вищої освіти на світовому рівні. Найважливішим чинником вхідної студентської мобільності є створення сприятливих умов навчання іноземних громадян у закладах вищої освіти, підвищення якості освіти іноземців, на що скеровано зусилля вітчизняних учених і викладачів-практиків. Особливо актуальним на сьогодні є підвищення ефективності мовної підготовки іноземців, які навчаються в нашій державі. Для успішної конкуренції у сфері освітніх послуг і гнучкого реагування на потреби сучасного суспільства українські заклади вищої освіти повинні випускати професіоналів, здатних до продуктивної роботи відповідно до світових стандартів, спеціалістів, готових до постійного професійного зростання та розвитку, що неможливо без забезпечення високого рівня сформованості українськомовної комунікативної компетентності студентів-іноземців.

Студіювання науково-методичної літератури свідчить про значний інтерес учених до проблем викладання іноземцям української мови. Мовна підготовка іноземних слухачів підготовчих відділень і студентів закладів вищої освіти була предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (О. Антонів, З. Бакум, К. Балакірян, Н. Василенко, Л. Вербицька, В. Давидов, Б. Зінкевич-Томанек, Г. Іванишин, Т. Кірик, О. Лазуренко, Д. Мазурик, З. Мацюк, Н. Московчук, Н. Ніколаєва, Л. Паламар, Я. Прилуцька, Б. Сокіл, Н. Станкевич, А. Суригін, О. Тарнопольський, Н. Ушакова, Л. Хміль, С. Чезганов, В. Черниш, Н. Шибко та ін.). Жвавий інтерес у науковій парадигмі до викладання української мови як іноземної, який простежується в останнє десятиліття, активізував дисертаційні роботи в цій царині. Наукові розвідки зосереджувалися на дослідженні: професійних мовленнєвих умінь студентів іноземного походження (В. Коломієць), комунікативної компетентності іноземних студентів на підготовчому відділенні (Т. Дементьева, О. Коротун), лексичної компетентності української мови в іноземних слухачів підготовчих відділень (Т. Кудіна), проблеми адаптації іноземних слухачів (О. Бакало, А. Гадомська, Т. Довготько, О. Пальчикова), формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення (Л. Карасу), вивчення професійної лексики іноземними студентами (О. Палка), формування аудитивних умінь іноземних слухачів підготовчого відділення (О. Федорова) та ін.

Дослідження вчених дозволили визначити предмет навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна», її мету та основні завдання, коло знань, умінь і компетентностей, якими повинні оволодіти іноземні слухачі підготовчих відділень і студенти вишів. Утім, незважаючи на широкий спектр досліджень у цій царині, проблема формування українськомовної комунікативної компетентності іноземців у процесі пропедевтичного навчання недостатньо розроблена й потребує подальшого науково-практичного вирішення.

Питання впровадження в іншомовну освіту методик, що ґрунтуються на поєднанні вербальних засобів комунікації з невербальними, були предметом уваги ряду вчених (Ф. Бацевич, І. Бім, О. Белих, М. Бондар, Н. Бутенко, В. Вагнер, Л. Гайдученко, О. Гойхман, Г. Крейдлін, Л. Корнева, М. Махній, Н. Остапчук, К. Строганова, В. Яковченко та ін.). Водночас аналіз наукової літератури засвідчив, що з методичного боку цей аспект досліджено фрагментарно, недостатньо праць, у яких аналізується взаємодія виражальних (вербальних і невербальних) засобів комунікації у процесі спілкування та на основі цього вибудовується цілеспрямована система пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів.

Сучасний розвиток методики української мови як іноземної, з одного боку, інформатизація і гуманізація освіти, з іншого – переосмислення змісту, форм, методів, підходів до її викладання вимагають розв'язання низки **суперечностей** між:

- суспільним замовленням на володіння іноземними слухачами українськомовною комунікативною компетентністю, що здатна забезпечити їхні комунікативні потреби, та нерозробленістю ефективної методики, спроможної у короткий термін забезпечити її формування;

- відсутністю в педагогічній літературі загальнодидактичних і методичних вимог до пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів та наявністю ґрунтового матеріалу, що дозволяє такі вимоги сформулювати;

- необхідністю розроблення системи спеціальних вправ для пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів та нерозробленістю в межах комунікативного підходу відповідної методики.

Отже, актуальність проблеми та пошук шляхів розв'язання наявних суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри іноземної філології «Концептуальні засади методики викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей» (№ 99/12.01.04 на 2014–2017 рр.), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Тему дисертації затверджено вченою радою Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 5 від 21.06.2018) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології при НАПН України (протокол № 4 від 25.09.2018).

Мета дослідження – науково обґрунтувати й апробувати педагогічні умови пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і структуру феноменів «пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти», «українськомовна

комунікативна компетентність іноземних слухачів»; уточнити поняття «іноземний слухач підготовчого відділення», «виражальні засоби комунікації».

2. Виявити критерії, показники, схарактеризувати рівні сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання української мови в закладах вищої освіти.

3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти.

4. Розробити, теоретично обґрунтувати й апробувати модель та експериментальну методику пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти.

Об'єкт дослідження – процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів на підготовчому відділенні закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – зміст і методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: функційно-прагматична спрямованість мовленнєвих інтенцій (мовленнєвих дій, стратегій і тактик) у пропедевтичному навчанні української мови іноземних слухачів; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; забезпечення оптимального педагогічного спілкування у взаємодіях: «викладач – іноземний слухач», «іноземний слухач – іноземний слухач»; урахування національно-психологічних особливостей іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання їх української мови.

Відповідно до окресленої мети та поставлених завдань у дослідженні використано **комплекс методів**, з-поміж них: *теоретичні*: аналіз і синтез психолого-педагогічної, лінгвістичної, навчально-методичної літератури – для вивчення теоретичних засад дослідження, визначення категорійно-понятійного апарату, узагальнення теоретичних та експериментальних даних, їх класифікації, інтерпретації; визначення й обґрунтування педагогічних умов пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; порівняння – для зіставлення різних теоретичних підходів учених до досліджуваної проблеми; моделювання – з метою розроблення експериментальної моделі пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіда, психолого-педагогічне діагностування – для визначення рівнів сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів; *педагогічний експеримент* (розвідувально-пошуковий, констатувальний і формувальний етапи) – задля виокремлення критеріїв і показників сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів; перевірки дієвості моделі й експериментальної методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; *статистичні*: математична обробка результатів дослідження за t-критерієм Стьюдента та їх графічна інтерпретація – для кількісного і якісного аналізу та встановлення рівня достовірності експериментальних даних.

Базою дослідження виступили підготовчі відділення Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національного авіаційного університету. На різних етапах

експериментально-дослідної роботи було задіяно 230 іноземних слухачів і 10 викладачів закладів вищої освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* було *визначено* та науково обґрунтовано сутність і структуру феноменів «пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти», «українськомовна комунікативна компетентність іноземних слухачів»; критерії сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів (лексико-граматичний, перцептивно-функційний, змістово-функційний та інтеракційно-функційний) і відповідні показники в межах кожного критерію; *схарактеризовано* рівні сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів (високий, достатній, задовільний, низький); *визначено й обґрунтовано* педагогічні умови пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти (функційно-прагматична спрямованість мовленнєвих інтенцій (мовленнєвих дій, стратегій і тактик) у пропедевтичному навчанні української мови іноземних слухачів; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; забезпечення оптимального педагогічного спілкування українською мовою у взаємодіях: «викладач – іноземний слухач», «іноземний слухач – іноземний слухач»; урахування національно-психологічних особливостей іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання їх української мови); *розроблено* модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. *Уточнено* поняття «іноземний слухач підготовчого відділення», «виражальні засоби комунікації». *Подальшого розвитку набули* теорія і методика навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти.

Практична значущість дослідження полягає в розробленні й упровадженні діагностувального інструментарію та експериментальної методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; розробленні системи вправ і завдань із використанням виражальних засобів комунікації на основі інтерактивного програмно-технологічного навчального комплексу SMART Board для формування українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання української мови в закладах вищої освіти, інструктивно-методичних матеріалів для практичних занять і самостійної роботи іноземних слухачів (пам'яток, граматичних таблиць, мовленнєвих зразків, функційних опор, оцінювальних таблиць, логіко-синтаксичних схем, тактико-стратегічних моделей тощо). Результати дослідження можуть бути використані в процесі пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти, при укладанні програм і навчально-методичних посібників для навчання української мови іноземців на подальших етапах у закладах вищої освіти, в процесі розроблення авторських методик мовної підготовки іноземців.

Упровадження результатів дослідження здійснено в освітній процес Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (довідка про впровадження № 0310/417 від 27.11.2018), Національного авіаційного університету (довідка про впровадження від 29.11.2018), Криворізького державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 09/1-215/3 від 09.04.2019), Київського національного лінгвістичного університету

(довідка про впровадження № 364/03 від 27.02.2019), Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова (довідка про впровадження від 10.12.2018).

Достовірність одержаних результатів дослідження забезпечено ґрунтовністю вихідних теоретико-методичних позицій; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його об'єкту, меті, завданням і логіці; тривалим характером і можливістю повторення дослідно-експериментальної роботи; репрезентативністю обсягу вибірок і статистичною значущістю експериментальних даних; контрольним зіставленням одержаних результатів з масовим педагогічним досвідом.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати дослідження висвітлено у виступах автора й обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 2007 р.), «Теорія і практика викладання української мови як іноземної» (Львів, 2008 р.), «Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів» (Київ, 2015 р.), «Шляхи подолання мовних та комунікативних бар'єрів: методика викладання гуманітарних дисциплін студентам немовних спеціальностей» (Київ, 2015 р.), «Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів» (Харків, 2016 р.), «Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура» (Київ, 2016 р.), «Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи» (Київ, 2017 р.), «Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних громадян» (Київ, 2017 р.), «Идеи. Поиски. Решения» (Мінськ, Білорусь, 2018 р.), «Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства» (Харків, 2019 р.), «Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ ст.» (Одеса, 2019 р.), «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (Львів, 2019 р.), а також на Всеукраїнській науковій конференції «Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі» (Ірпінь, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи знайшли відображення у 24 публікаціях, з яких 20 одноосібних; з них: 6 – статті у наукових фахових виданнях України, 1 – в науковому періодичному виданні іноземної держави (Австрія), 13 – апробаційного характеру, 4 – додатково відображають наукові результати дисертації.

Особистий внесок автора в працях, опублікованих у співавторстві, полягає у визначенні методичних засад пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів [10]; доборі мовленнєвого матеріалу, розробленні практичних завдань для іноземних слухачів, методичному забезпеченні ілюстративним матеріалом [22; 24]; укладанні фонетичних завдань, доборі текстів, озвученні дискового варіанта самоучителя [23].

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (216 найменувань, із них 29 – іноземними мовами), 13 додатків на 94 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 225 сторінках. Робота містить 16 таблиць, 7 рисунків, що обіймають 7 самостійних сторінок. Загальний обсяг дисертації – 360 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу і завдання дослідження, схарактеризовано методи роботи, висвітлено

наукову новизну, практичну значущість, подано відомості про апробацію й упровадження результатів наукового пошуку, структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі «**Теоретико-методичні засади пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів**» розкрито категорійно-понятійний апарат дослідження, розглянуто генезу наукових уявлень щодо пропедевтичного навчання української мови іноземців, визначено методологічні орієнтири формування українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання.

Першим етапом навчання в Україні для іноземних громадян є пропедевтичне вивчення української мови на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, де вони перебувають у статусі іноземних слухачів. Аналіз законів України «Про вищу освіту», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» дав можливість уточнити дефініцію «іноземний слухач підготовчого відділення». *Іноземний слухач підготовчого відділення* – особа, яка є громадянином (підданим) іншої держави, або особа без громадянства, яка на законних підставах перебуває на території України та навчається на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, або отримує там додаткові чи окремі освітні послуги.

Пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів на підготовчих відділеннях закладів вищої освіти повинне враховувати тенденції та реалії у сфері вищої освіти, які виникли у зв'язку із формуванням єдиного європейського освітнього простору та реалізацією положень Болонської декларації. Серед таких тенденцій – рівневий підхід до вивчення мови, співвіднесення чинних програм із загальноєвропейськими компетенціями володіння іноземною мовою. З огляду на це важливим завданням є виокремлення етапів мовної підготовки іноземців упродовж навчання в закладі вищої освіти та визначення місця і ролі в ній пропедевтичного навчання іноземних слухачів.

Аналіз науково-методичної літератури щодо сутності пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів дозволив дійти низки висновків та визначити ключові поняття дослідження. *Пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти є початковим етапом безперервної вищої освіти іноземців, що полягає у формуванні українськомовної компетентності іноземних слухачів, яка здатна забезпечити їхні комунікативні потреби в різних сферах спілкування: освітньо-професійній, соціально-культурній та повсякденній, а також становлення гармонійної особистості, здатної до міжкультурного діалогу українською мовою. У процесі пропедевтичного навчання іноземні слухачі повинні опанувати українську мову на рівні A1, A2, B1 відповідно до Загальноєвропейської системи оцінки знань іноземних мов (CEFR). У структурі пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів було виокремлено три етапи: *інтродуктивний*, на якому забезпечується оволодіння українською мовою на елементарному рівні (A1), *базовий*, на якому відбувається базове оволодіння іноземними слухачами українською мовою на рівні A2, та *рубіжний*, що має за мету досягнення іноземними слухачами самостійного володіння українською мовою (B1). Умовою прийому іноземців на перший курс закладів вищої освіти України є володіння ними українською мовою не нижче рівня B1.*

Основні завдання пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти полягають у формуванні в іноземних слухачів мовних та мовленнєвих навичок і вмій; здатності комунікативно доцільно

використовувати виражальні засоби комунікації у процесі спілкування; готовності до міжкультурної та етнічної взаємодії; вмінь і навичок самостійної освітньої діяльності, здатності до самостійного аналізу життєвих і професійних ситуацій, готовності до саморозвитку й самоосвіти; в розвитку особистості іноземного слухача, його адаптації до іншомовного соціокультурного середовища; вихованні поваги до українського народу, української мови та культури.

Студіювання наукових джерел засвідчило, що ряд учених (Т. Балихіна, Т. Дементьєва, Т. Капітонова, О. Коротун, Л. Московкін, Н. Немченко, В. Чугуєва, А. Щукін та ін.) суголосні з думкою, що метою пропедевтичного навчання іноземної мови слід вважати сформовану в слухачів комунікативну компетентність. З огляду на це в зачаткованому дослідженні відводили ключову роль формуванню в іноземних слухачів українськомовної комунікативної компетентності.

Українськомовну комунікативну компетентність іноземних слухачів трактуємо як здатність мовця творчо, цілеспрямовано, нормативно використовувати вербальні й невербальні засоби комунікації українською мовою відповідно до комунікативного наміру в усіх видах мовленнєвої діяльності в освітньо-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування. Як базові компоненти у структурі українськомовної комунікативної компетентності виокремлено лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну компетентності.

Наукові розвідки щодо розмежування понять «мова» й «мовлення», аналіз понять «мовленнєва діяльність» і «внутрішнє мовлення» (А. Богуш, Л. Виготський, Ю. Галантер, Д. Загнітко, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, О. Соколов, Л. Щерба та ін.) уможливили висновки щодо організації пропедевтичного навчання української мови іноземців, з-поміж них: мовленнєве спілкування як форма взаємодії людей засобами мови є пріоритетним напрямом у пропедевтичному навчанні української мови іноземців; на заняттях воно реалізується в усній і письмовій формах, носить рецептивний і продуктивний характер; усна форма спілкування зберігає домінуючу роль на всіх етапах оволодіння мовою; становлення внутрішнього мовлення іноземного слухача важливе для формування українськомовної компетентності і здійснюється через розвиток зовнішнього українського мовлення засобами відповідних мовленнєвих ситуацій. Завдання викладача в процесі пропедевтичного навчання української мови полягає у формуванні вмінь іноземних слухачів задовольняти комунікативні потреби українською мовою, ознайомленні їх із культурою, історією, традиціями народу, мова якого вивчається, доборі цікавого для них та значущого навчального матеріалу, стимулюванні внутрішньої мотивації іноземних слухачів до оволодіння українською мовою.

Аналіз досліджень учених щодо зв'язку іноземної мови та мислення, зокрема концепції мислення іноземною мовою (В. Артемов, Б. Беляєв, Л. Виготський, М. Жинкін, Г. Костюк, О. Миролюбов, І. Рахманов, С. Рубінштейн та ін.), дозволив з'ясувати, що в пропедевтичному навчанні української мови потрібно вчити іноземних слухачів говорити, а не мислити українською мовою; стрижнем активації розумової діяльності іноземців є система вправ, що містить мовленнєві завдання, які скеровують слухачів до здійснення мовленнєвих вчинків.

Антропоцентрична парадигма в дослідженні мови, що розглядає діяльність людини в усіх її аспектах, а інтерес до комунікації в усіх її проявах, забезпечила можливість для залучення невербальних компонентів комунікації до низки наукових

досліджень (І. Бім, Н. Бутенко, В. Вагнер, Л. Гайдученко, К. Іванова, В. Костомаров, Л. Кротік, В. Молчановський, Н. Моргунова, А. Предоєва, К. Строганова та ін.) і уможливила висновок про те, що невербальні засоби комунікації повинні вводитися в пропедевтичне навчання української мови в нерозривній єдності з вербальними. Зазначене обґрунтовує розуміння поняття *виражальні засоби комунікації* як єдності вербальних і невербальних засобів спілкування, які в конкретній ситуації забезпечують реалізацію інтенцій відповідно до комунікативного наміру мовця. Загальнодидактичною основою пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів виражальними засобами комунікації визначено такі принципи навчання, як-от: свідомості, активності, науковості, наочності, доступності, міцності засвоєння знань, зв'язку теорії з практикою, гуманізації та демократизації, індивідуалізації, диференціації тощо. Методичним підґрунтям виступали: функційність добору виражальних засобів комунікації; ситуативність уведення їх у процес викладання української мови як іноземної засобами мовленнєвих ситуацій; послідовність і системність їх упровадження в пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів; індивідуалізація, комунікативна спрямованість пропедевтичного навчання; наявність мовленнєво-мисленнєвих завдань; новизна, що передбачає постійну варіативність мовленнєвих ситуацій тощо.

За результатами студіювання науково-методичної літератури щодо методів навчання (З. Бакум, А. Богуш, М. Вашуленко, О. Горошкіна, Г. Іванишин, С. Караман, О. Ковтун, О. Копусь, Н. Луцан, Н. Ніколаєва, М. Пентилюк, В. Скалкін, Н. Скляренко, Б. Сокіл, О. Туркевич, І. Хом'як та ін.) провідним в експериментальному дослідженні було обрано комунікативний метод. Зазначене спонукало методичний висновок щодо доцільності здійснення експериментального навчання розробленою системою вправ, які мають комунікативну спрямованість і максимально наближені до процесу реального спілкування. Стрижневими такої системи є комплекси умовно-мовленнєвих і мовленнєвих вправ. Поєднання цих типів вправ створює адекватні умови для формування у слухачів українськомовних мовленнєвих умінь. Умовно-мовленнєві вправи забезпечують вироблення мовленнєвих навичок, перенесення та включення їх у мовленнєві вміння, а мовленнєві вправи – функціонування мовленнєвих умінь у процесі реального спілкування.

У другому розділі «**Експериментальна методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти**» визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні, досліджено стан сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів по завершенні пропедевтичного навчання української мови; визначено педагогічні умови пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; позиціоновано розроблену й апробовану модель та експериментальну методику пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти; подано результати констатувального та формувального етапів експерименту.

Критеріями сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання української мови визначено: лексико-граматичний (показники: обізнаність зі структури української мови, розуміння системи зв'язків між одиницями одного або різних мовних рівнів; уміння користуватися лексичною системою української мови, відчувати семантику слів; уміння правильно будувати висловлювання відповідно до норм української

мови); перцептивно-функційний (показники: уміння слухати / сприймати аудіо- та аудіовізуальну інформацію, друкований текст; розуміти виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативних функцій; співвідносити вжиті виражальні засоби комунікації з мовленнєвою ситуацією; розуміти інтонаційний відтінок висловлювання); змістово-функційний (показники: уміння використовувати виражальні засоби комунікації у монологічному та діалогічному мовленні відповідно до функцій спілкування: надавати інформацію про себе, виражати власні прагнення, вподобання, захоплення; починати, підтримувати, завершувати діалог; продукувати вітання, прощання, побажання, вибачення, подяку; позиціонувати себе та відрекомендовувати когось; уточнювати інформацію; виражати згоду чи відмову; висловлювати емоційне ставлення, давати оцінку особі, предмету, події; аргументувати власну думку); інтеракційно-функційний (показники: уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, планувати, корегувати мовлення, забезпечувати зворотний зв'язок; здійснювати інтеракцію в діалогічному та монологічному мовленні відповідно до функцій спілкування, використовуючи виражальні засоби комунікації: продукувати запит про роз'яснення, уточнення чи отримання інформації; повідомляти інформацію про факт чи подію; ввічливо виражати своє ставлення, наміри, бажання, переконання, погляди, відстоювати їх). На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні сформованості українськомовної комунікативної компетентності слухачів: високий, достатній, задовільний і низький.

Іноземні слухачі з **високим рівнем** сформованості українськомовної комунікативної компетентності без труднощів сприймають аудіо- та аудіовізуальну інформацію та друкований текст, ідентифікують і розуміють ужиті виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативних функцій у межах певної мовленнєвої ситуації. Іноземні слухачі цього рівня вирізняються вмінням оперувати лексичною системою української мови, правильно будувати висловлювання відповідно до орфоепічних, граматичних, орфографічних норм української мови. Вони здатні аналізувати мету, доречність використання виражальних засобів комунікації у тексті відповідно до норм комунікативної поведінки в соціокультурному середовищі, вміють реагувати на них; вирізняються сформованістю вмінь починати, підтримувати, завершувати діалог, здатні виражати емоційне ставлення до особи, предмета, вчинку чи події, аргументувати їх. Іноземні слухачі цього рівня вміють орфоепічно правильно, доречно, логічно передавати на письмі висловлювання, вдало добирають виражальні засоби комунікації української мови відповідно до комунікативної інтенції у писемному мовленні. Вони здатні орієнтуватись у ситуації спілкування, відзначаються сформованістю вмінь планувати, корегувати мовлення, підтримувати зворотний зв'язок, продукувати запит про роз'яснення, уточнення чи отримання додаткової інформації. Слухачі цього рівня демонструють уміння ідентифікувати такі почуття, як подив, радість, сум, зацікавлення та байдужість і відповідати на них; роз'яснювати та аргументувати своє ставлення, відстоювати власні погляди, обговорювати теми, що стосуються їхніх інтересів, висловлювати міркування українською мовою щодо розв'язання певних проблем або практичних питань, як-от: куди піти, що робити, як організувати; здатні виражати згоду чи незгоду.

Достатній рівень сформованості українськомовної комунікативної компетентності властивий іноземним слухачам, які без помітних труднощів сприймають аудіо- та аудіовізуальну інформацію, друкований текст, ідентифікують і розуміють ужиті виражальні засоби комунікації українською мовою відповідно до комунікативних функцій у межах певної мовленнєвої ситуації. Вони вирізняються вмінням оперувати лексичною системою української мови, будувати висловлювання відповідно до орфоепічних, граматичних, орфографічних норм української мови, проте подекуди некоректно використовують граматичні структури, припускаються незначних орфографічних помилок. Слухачі цього рівня здатні аналізувати мету, доречність використання виражальних засобів комунікації у тексті відповідно до норм комунікативної поведінки в соціокультурному середовищі, натомість не завжди вміють реагувати на них; вирізняються сформованістю вмінь починати, підтримувати, завершувати діалог українською мовою. Вони здатні виражати емоційне ставлення до особи, предмета, вчинку чи події, проте не завжди його аргументують. Іноземні слухачі цього рівня вміють передавати на письмі висловлювання, натомість не завжди вдало обирають виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативної інтенції у писемному українському мовленні. Вони здатні орієнтуватися в певній ситуації спілкування, відзначаються сформованістю вмінь планувати, корегувати українське мовлення, однак не завжди можуть підтримувати зворотний зв'язок, відчують труднощі в продукуванні запиту про роз'яснення, уточнення чи отримання додаткової інформації. Іноземні слухачі демонструють уміння ідентифікувати такі почуття, як подив, радість, сум, зацікавлення та байдужість, проте не завжди можуть правильно відповідати на них; відчують труднощі у висловленні та аргументації свого ставлення, не завжди здатні відстоювати українською мовою власні погляди, обговорювати теми, що стосуються їхніх інтересів. Водночас вони вміють висловлювати свої міркування щодо розв'язання певних проблем або практичних питань, як-от: куди піти, що робити, як організувати, ввічливо висловлювати свої переконання, погляди, згоду чи незгоду українською мовою.

Іноземні слухачі із **задовільним рівнем** сформованості українськомовної комунікативної компетентності здатні сприймати аудіо- та аудіовізуальну інформацію і друкований текст українською мовою, однак не завжди ідентифікують і правильно розуміють ужиті виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативних функцій у межах певної мовленнєвої ситуації. Вони доцільно використовують лексичну систему української мови, але не завжди адекватно будують висловлювання відповідно до орфоепічних, граматичних, орфографічних норм сучасної української мови. Слухачі цього рівня не завжди здатні аналізувати мету, доречність використання виражальних засобів комунікації української мови в тексті відповідно до норм комунікативної поведінки в соціокультурному середовищі та правильно на них реагувати. Такі слухачі відчують труднощі: як правильно починати, підтримувати, завершувати діалог; не завжди можуть виразити емоційне ставлення до особи, предмета, вчинку чи події, аргументувати свою думку. Іноземні слухачі цього рівня не завжди логічно, правильно та зв'язано можуть передати на письмі висловлювання українською мовою, їм складно обирати виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативної інтенції у писемному мовленні. Вони здатні орієнтуватися в певній ситуації спілкування, натомість у них спостерігається

недостатня сформованість умінь планувати, корегувати мовлення, вони не завжди можуть підтримувати зворотний зв'язок, їм важко продукувати запит про роз'яснення, уточнення чи отримання додаткової інформації українською мовою. Слухачі задовільного рівня виявляють уміння ідентифікувати такі почуття, як подив, радість, сум, зацікавлення та байдужість, утім не завжди здатні адекватно вербально відповідати на них та висловлювати й аргументувати своє ставлення, відстоювати власні погляди, обговорювати теми, що стосуються їхніх інтересів. Слухачі цього рівня виявляють труднощі у висловленні своїх міркувань українською мовою щодо розв'язання певних проблем або практичних питань, як-от: куди піти, що робити, як організувати; умінням ввічливо виражати переконання, погляди, згоду чи незгоду.

Іноземні слухачі з **низьким рівнем** сформованості українськомовної комунікативної компетентності характеризуються здатністю сприймати аудіо- та аудіовізуальну інформацію і друкований текст лише частково, вони не ідентифікують та не розуміють ужиті виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативних функцій у межах певної мовленнєвої ситуації. Такі іноземні слухачі мають вкрай обмежений лексичний запас, не володіють орфоепічними, граматичними, орфографічними нормами української мови; не здатні аналізувати мету, доречність використання виражальних засобів комунікації у тексті відповідно до норм комунікативної поведінки в соціокультурному середовищі, неспроможні правильно реагувати на них. Вони не вміють доречно починати, підтримувати, завершувати діалог українською мовою. Слухачі цього рівня не здатні вербально виражати емоційне ставлення до особи, предмета, вчинку чи події, відчувають труднощі під час аргументації українською мовою. Вони не можуть логічно, правильно та зв'язано передавати на письмі висловлювання, їм складно використовувати виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативної інтенції у писемному українському мовленні; не здатні орієнтуватися в певній ситуації спілкування, у них не сформовані вміння планувати, корегувати українське мовлення, вони не вміють підтримувати зворотний зв'язок. Отже, не здатні продукувати запит про роз'яснення, уточнення чи отримання додаткової інформації. Слухачі означеного рівня не завжди правильно ідентифікують такі почуття, як подив, радість, сум, зацікавлення та байдужість, не можуть доречно вербально відповідати на них; не здатні виражати та аргументувати своє ставлення, відстоювати власні погляди, обговорювати теми, що стосуються їхніх інтересів. Іноземні слухачі не вміють адекватно норм української мови висловлювати свої міркування щодо розв'язання певних проблем або практичних питань, як-от: куди піти, що робити, як організувати; не здатні ввічливо виражати переконання, погляди, згоду чи незгоду.

Для оцінки рівнів сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання української мови було застосовано розроблені автором діагностувальні методики: тестові завдання (на знання лексичного та граматичного матеріалу, умінь правильно будувати висловлювання відповідно до норм української мови); завдання із виявлення самооцінки іноземних слухачів («Самооцінка вмінь установлювати та підтримувати комунікацію у процесі спілкування», «Самооцінка вмінь впливати на співрозмовника»); творчі діагностувальні завдання (перегляд та аналіз відеоролика «Що робить щасливою відому телеведучу Опру Вінфрі», прослуховування аудіофайлів); творчі завдання з використання візуальних зображень («Допомога

хворим дітям», «Засмічення довкілля»); моделювання мовленнєвих ситуацій («Замовляємо піцу», «Викликаємо таксі», «Знайомимося», «Вибачаємося за спізнення» тощо); ситуативні вправи («Оберіть подорож», «Неймовірні ресторани світу»); обговорення критичного явища («Людина, впевнена у собі, має більше шансів стати успішною і щасливою» тощо), творчі завдання на вміння впливати на співрозмовника («Любов до шоколаду», «Користь спорту»). Процедура тестування передбачала чітку послідовність дій, дотримання часових обмежень, інших процедурних питань. На констатувальному етапі експерименту було задіяно 110 іноземних слухачів і 7 викладачів підготовчих відділень закладів вищої освіти.

За результатами констатувального експерименту було визначено рівні сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів на підготовчих відділеннях: високий рівень зафіксовано у 3,7 % слухачів, достатній рівень був у 25,4 % респондентів, задовільний виявлено в 42,7 % респондентів, низький рівень засвідчили 28,2 % іноземців. Отримані дані зумовили необхідність розробки й організації експериментальної методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти задля підвищення їхнього рівня українськомовної комунікативної компетентності.

Педагогічними умовами експериментального навчання української мови іноземних слухачів було обрано: функційно-прагматичну спрямованість мовленнєвих інтенцій (мовленнєвих дій, стратегій і тактик) у пропедевтичному навчанні української мови іноземних слухачів; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; забезпечення оптимального педагогічного спілкування у взаємодіях: «викладач – іноземний слухач», «іноземний слухач – іноземний слухач»; урахування національно-психологічних особливостей іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання їх української мови. Комплексне впровадження в експериментальний освітній процес визначених педагогічних умов забезпечувалося на всіх етапах експериментальної роботи.

Насамперед було здійснено підготовку навчально-методичного комплексу пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів. До його складу ввійшли: програма експериментального навчання, в якій окреслено мету, завдання, методи та засоби, види контролю, очікувані результати, рекомендована література; розроблена система вправ для практичних занять і самостійної роботи слухачів; узгоджені графіки освітнього процесу груп слухачів підготовчих відділень, які брали участь в експериментальному навчанні, з чітким розподілом аудиторних годин і годин для самостійної роботи слухачів; розроблено методичні рекомендації та проведено методичний семінар для викладачів, яких було задіяно в експериментальному навчанні. Крім того, було розроблено та здійснено добір типових мовленнєвих ситуацій з освітньо-професійної, соціально-культурної та повсякденної сфер спілкування, які сприяли формуванню в іноземних слухачів умінь реалізовувати основні комунікативні наміри в таких ситуаціях спілкування: в адміністративних установах (деканат, офіс тощо); в аеропорту; на вокзалі; в магазині, на базарі; на пошті; в банку, в пункті обміну валюти; в ресторані, у бібліотеці; в університеті; на вулицях міста, у транспорті, в кінотеатрі, на екскурсії; на прийомі в лікаря, в аптеці; у готелі тощо. Відповідно до виокремлених ситуацій було дібрано тематику практичних занять, у межах яких здійснювалось експериментальне навчання.

Було розроблено експериментальну модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів, яка обіймала такі етапи: інтродуктивний етап (A1), базовий етап (A2), рубіжний етап (B1) (див. рис.).

Метою *інтродуктивного етапу*, на якому слухачі оволодівали українською мовою на рівні A1, було сформувати в них основні граматичні, лексичні та вимовні навички, вміння спілкуватись у прогнозованих стандартних ситуаціях; ознайомити їх із системою української мови. Використовувались індивідуальні, мікрогрупові, групові, колективні форми навчання. З-поміж методів і прийомів навчання застосовувались: розроблена система вправ, яка ґрунтувалася на циклічно впорядкованих комплексах умовно-мовленневих вправ; інноваційні педагогічні технології («Технологія комунікативного навчання іншомовної культури Є. Пассова», «Школа діалогу культур В. Біблера, С. Курганова» тощо); інтерактивні види освітньої діяльності: ситуативні та рольові ігри («Хто я?», «Слова з переплутаними літерами», «Сходинки правопису», «Допоможіть, будь ласка», «Відгадай емоцію», «Уточни й передай інформацію далі» тощо), імітаційні вправи («Повтори», «Додай емоцію» тощо); моделювання мовленневих ситуацій («У магазині», «Мені потрібна довідка», «Підкажіть, будь ласка, як дібратися» тощо); демонстрація пам'яток («Читаймо уважно», «Слухай, повторюй, пиши», «Відтвори інтонацію й міміку» тощо), граматичні таблиці («Хто чи що?», «Він, вона, воно», «Однина, множина», «Який, яка, яке, які» тощо), мовленнєві зразки, функційні опори («Відтвори емоцію», «Починай, підтримуй, закінчуй розмову правильно», «Згода / заперечення» тощо).

Метою *базового етапу* було сформувати у слухачів здатність задовольняти базові комунікативні потреби в прогнозованих стандартних ситуаціях в освітньо-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування. На цьому етапі іноземні слухачі засвоювали мову на рівні A2. Застосовувались індивідуальні, такі методи і прийоми навчання: система вправ із циклічно вибудованих комплексів умовно-мовленневих і мовленневих вправ; інноваційні педагогічні технології («Технологія комунікативного навчання іншомовної культури Є. Пассова», «Технології інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального матеріалу В. Шаталова» тощо); інтерактивні види освітньої діяльності: ситуативні та рольові ігри («Відгадай емоцію», «Озвуч думку», «Моя порада», «Опис подій» тощо); дискусії («Мій аргумент», «Цікаво», «Ось послушайте», «Засідання круглого столу» тощо); ресурси мережі Інтернет (прогулянки соцмережами «Нові світлини в Інстаграмі», «Лишіть коментар», «Повідомлення в месенджер» тощо); віртуальні подорожі («Вулицями Києва», «Моє улюблене місце» тощо); перегляд і аналіз відеофрагментів; моделювання мовленневих ситуацій («Замовляємо на сайті», «В магазині», «В аеропорту», «На вечірці» тощо); використання оцінювальних таблиць, логіко-синтаксичних схем, функційних і тактико-стратегічних моделей («аргумент – запитання – відповідь – контраргумент – сумнів – пояснення» тощо); граматичних таблиць, мовленневих зразків, функційних опор («Порада, рецепт, інструкція», «Сумнів, припущення, здивування», «Підтримка, запевнення, аргументація» тощо).

Метою *рубіжного етапу* було сформувати у слухачів здатність задовольняти основні комунікативні потреби в процесі спілкування з носіями української мови в освітньо-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування; індивідуальні, мікрогрупові, групові, колективні. Методи і прийоми навчання: система вправ із циклічно вибудованих комплексів умовно-мовленневих і

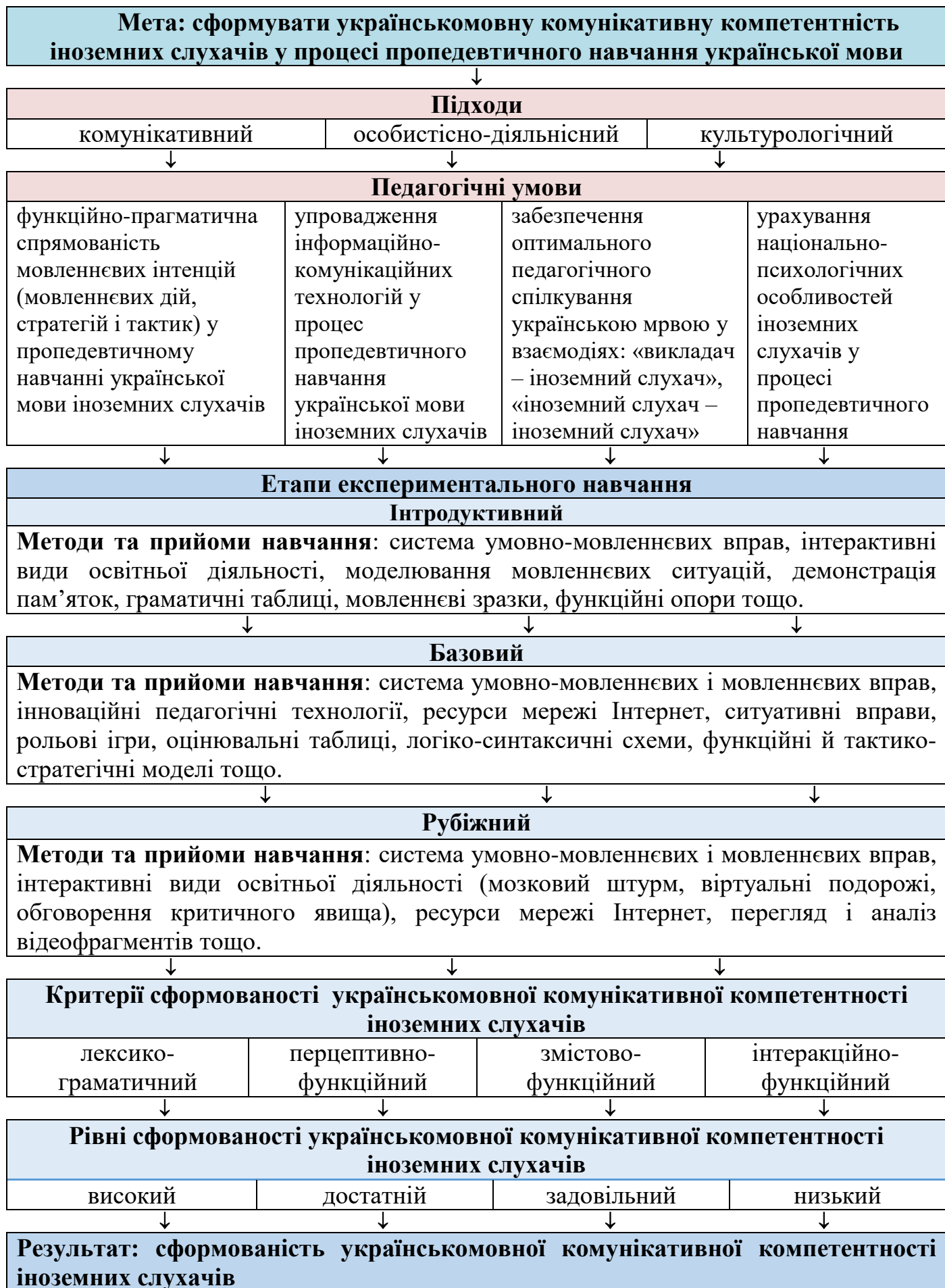

Рис. Модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів

мовленнєвих вправ; інноваційні педагогічні технології («Технологія проблемного навчання», «Технологія комунікативного навчання іншомовної культури Є. Пассова» тощо); інтерактивні види освітньої діяльності: мозковий штурм («Корисне чи шкідливе», «Потрібно / непотрібно» тощо), віртуальні подорожі («Моє рідне місто», «Визначні місця моєї країни», «Сучасне мистецтво»), обговорення критичного явища (дискусії «Здоровий спосіб життя», «Екстремальні захоплення», «Інтелект – найвища цінність майбутнього»), колективні та групові ігри («Моє правило», «Місто нашої мрії», «Мовленнєвий батл», «Калейдоскоп життя» тощо), ситуативні вправи («Вітаємо зі святами», «Лист другу» тощо), Інтернет-ресурси (соціальні мережі, блоги, довідкова література, комп'ютерні перекладачі тощо), перегляд й аналіз відеофрагментів (телетрансляцій, ютуб-каналів тощо); моделювання мовленнєвих ситуацій («Подорож», «У ресторані», «Візит до лікаря» тощо); оцінювальні таблиці, логіко-синтаксичні схеми, функційні й тактико-стратегічні моделі, граматичні таблиці, мовленнєві зразки, функційні опори.

До формувального експерименту було залучено 10 викладачів та 120 іноземних слухачів, які навчалися на підготовчих відділеннях закладів вищої освіти, 60 з них склали експериментальну і 60 – контрольну групи. По завершенні формувального етапу експерименту було проведено прикінцеве обстеження сформованості українськомовної комунікативної компетентності в експериментальній і контрольній групах. Узагальнені дані на етапі прикінцевого зрізу подано в таблиці.

Таблиця

Рівні сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів на прикінцевому зрізі

Група	Рівні, у %			
	Високий	Достатній	Задовільний	Низький
ЕГ	11,7	58,3	23,3	6,7
КГ	3,3	25	43,4	28,3

Як видно з таблиці, за результатами прикінцевого зрізу іноземні слухачі ЕГ досягли значних позитивних якісних результатів щодо рівня сформованості українськомовної комунікативної компетентності. Так, високий рівень було зафіксовано у 11,7 % респондентів ЕГ, 3,3 % – КГ; достатній рівень засвідчили 58,3 % слухачів ЕГ, 25 % – КГ; задовільний рівень було виявлено у 23,3 % слухачів ЕГ, у КГ – 43,4 % респондентів; на низькому рівні було 6,7 % слухачів ЕГ і 28,3 % – КГ.

Для статистичної перевірки сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів по закінченні формувального етапу експерименту було проведено математичну обробку експериментальних даних за t-критерієм Стьюдента. Одержані результати засвідчили, що між оцінками сформованості українськомовної комунікативної компетентності слухачів в ЕГ виявлено суттєві зміни за всіма критеріями: лексико-граматичним ($t_{емп} = 4,13$), перецептивно-функційним ($t_{емп} = 4,69$), змістово-функційним ($t_{емп} = 4,86$), інтеракційно-функційним ($t_{емп} = 4,57$); відповідно $t_{емп} > t_{кр}$ (при $t_{кр} = 2,576$; $p < 0,01$), що відповідає зоні значущості. Оскільки $t_{емп} > t_{кр}$, це доводить, що різниця між ЕГ і КГ була статистично значущою. Отже, статистичний аналіз підтвердив валідність результатів педагогічного експерименту, засвідчив ефективність розробленої моделі та експериментальної методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти з упровадженням визначених педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення і практичне вирішення проблеми формування українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання української мови. Результати теоретичних розвідок та експериментального дослідження дали змогу дійти таких висновків.

1. У процесі дослідження визначено, що пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів є початковим етапом безперервної вищої освіти іноземних громадян у закладах вищої освіти, впродовж якого вони опановують українську мову на рівнях А1, А2 та В1. Пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти трактуємо як початковий етап безперервної вищої освіти іноземців, що полягає у формуванні українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів, яка здатна забезпечити їхні комунікативні потреби в різних сферах спілкування: освітньо-професійній, соціально-культурній та повсякденній, а також у становленні гармонійної особистості, здатної до міжкультурного діалогу українською мовою. Українськомовну комунікативну компетентність розуміємо як здатність творчо, цілеспрямовано, нормативно використовувати вербальні й невербальні засоби комунікації українською мовою відповідно до комунікативного наміру в усіх видах мовленнєвої діяльності в освітньо-професійній, соціально-культурній та повсякденній сферах спілкування. Компонентами українськомовної комунікативної компетентності було виокремлено лінгвістичну, соціолінгвістичну і прагматичну компетентності.

Уточнено поняття «іноземний слухач підготовчого відділення» як особа, яка є громадянином (підданим) іншої держави, або особа без громадянства, яка на законних підставах перебуває на території України та навчається на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, або отримує там додаткові чи окремі освітні послуги.

2. Визначено критерії з відповідними показниками сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів: лексико-граматичний, перцептивно-функційний, змістово-функційний, інтеракційно-функційний. На підґрунті окреслених критеріїв і показників подано якісні характеристики рівнів сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів: високий, достатній, задовільний і низький.

3. Обґрунтовано та детерміновано педагогічні умови пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти, з-поміж них: функційно-прагматична спрямованість мовленнєвих інтенцій (мовленнєвих дій, стратегій і тактик) у пропедевтичному навчанні української мови іноземних слухачів; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; забезпечення оптимального педагогічного спілкування українською мовою у взаємодіях: «викладач – іноземний слухач», «іноземний слухач – іноземний слухач»; урахування національно-психологічних особливостей іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання їх української мови.

4. Розроблено, теоретично обґрунтовано й апробовано модель та експериментальну методику пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти, яка передбачала взаємопов'язані етапи – інтродуктивний (А1), базовий (А2), рубіжний (В1), що збігалися з етапами освітнього процесу на підготовчому відділенні впродовж навчального року. Педагогічні умови реалізувалися комплексно на всіх етапах педагогічного експерименту.

Метою інтродуктивного етапу було сформувати у слухачів основні граматичні, лексичні та вимовні навички, вміння спілкуватись у прогнозованих стандартних ситуаціях; ознайомити слухачів із системою української мови. Базовий етап передбачав формування у слухачів здатності задовольняти базові комунікативні потреби в прогнозованих стандартних ситуаціях в освітньо-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування. Метою рубіжного етапу було сформувати у слухачів здатність задовольняти основні комунікативні потреби при спілкуванні з носіями української мови в освітньо-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування. Було застосовано індивідуальні, мікрогрупові, групові і колективні форми навчання, систему умовно-мовленнєвих і мовленнєвих вправ; інтерактивні види освітньої діяльності (мозковий штурм, віртуальні подорожі, обговорення критичного явища), ресурси мережі Інтернет; моделювання мовленнєвих ситуацій; перегляд і аналіз відеофрагментів; ситуативні вправи, рольові ігри; оцінювальні таблиці, логіко-синтаксичні схеми, функційні і тактико-стратегічні моделі, граматичні таблиці, мовленнєві зразки, функційні опори тощо.

Виявлено позитивні зміни щодо рівнів сформованості українськомовної комунікативної компетентності у слухачів ЕГ. Так, в ЕГ високий рівень збільшився з 3,7 % до 11,7 %, достатній – із 25,4 % до 58,3 %, задовільний зменшився з 42,7 % до 23,3 %, низький рівень – з 28,2 % до 6,7 % респондентів. У КГ високого рівня досягли – 3,3 % (було – 3,7 %), достатнього – 25 % (було – 25,4 %), задовільного – 43,4 % (було – 42,7 %), низького – 28,3 % респондентів (було – 28,2 %). Достовірність результатів перевірено статистичними методами математичної обробки за t-критерієм Стьюдента.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми організації пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів. Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні теоретичних засад, моделі і методики формування українськомовної комунікативної компетентності слухачів в умовах синергії реального та віртуального освітнього середовища закладу вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Павленко О. М. Структурні компоненти комунікативної компетенції в процесі пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів закладів вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 60. Т. 2. С. 142–147.

2. Павленко О. М. Пропедевтичне навчання іноземних слухачів української мови в системі безперервної вищої освіти. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2018. № 6. Кн. 2. Т. 1 (79). С. 368–378.

3. Павленко О. М. Оптимізація педагогічного спілкування у пропедевтичному навчанні української мови іноземних слухачів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 2 (13). С. 33–37.

4. Павленко О. М. Доцільність упровадження інтерактивного комплексу SMART BOARD у пропедевтичному навчанні іноземних слухачів української мови в ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 65. С. 60–65.

5. Павленко О. М. Результати експериментального навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 62. Т. 2. С. 142–146.

6. Павленко О. М. Модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* 2019. Вип. LXXXVI. С. 318–323.

7. Павленко О. М. Мовленнєва діяльність як лінгводидактична категорія. *The Unity Of Science* (Vienna, Austria). October, 2016. С. 42–48.

8. Павленко О. М. Специфіка мовної пропедевтичної підготовки студентів-іноземців у технічному ВНЗ. *Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: м-ли VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22–23 березня 2007 р.). В 2 т. Київ : НАУ, 2007. Т. 2. С. 13–14.

9. Павленко О. М. Використання невербальних засобів комунікації у процесі пропедевтичного навчання іноземних студентів. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної: м-ли Міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 24–25 квітня 2008 р.). Вип. 3. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. С. 293–299. URL: http://old.philology.lnu.edu.ua/teoria_praktyka_ukr_mova/vyp_03_2008/48.%20Pavlenko.pdf (дата звернення 15.03.2019).

10. Павленко О. М., Чернишук Л. І. Проблема навчання студентів-іноземців української мови на початковому етапі в технічному ВНЗ. *Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Ірпінь, 20 лютого 2015 р.). Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2015. С. 123–131.

11. Павленко О. М. Використання системи Moodle на заняттях з української мови як іноземної в технічному ВНЗ. *Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів: м-ли VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 16–17 квітня 2015 р.). Київ : НАУ, 2015. С. 63–65.

12. Павленко О. М. Невербальний компонент у викладанні української мови як іноземної. *Шляхи подолання мовних та комунікативних бар'єрів: методика викладання гуманітарних дисциплін студентам немовних спеціальностей: м-ли III Міжнар. наук.-практ. конф.: зб. наук. пр.* (м. Київ, 11–12 червня 2015 р.). Київ : Талком, 2015. С. 275–280.

13. Павленко О. М. Комунікативний метод у процесі мовної пропедевтичної підготовки іноземних слухачів у технічних ВНЗ України. *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 6–7 жовтня 2016 р.). Харків : ХНАДУ, 2016. С. 102–105.

14. Павленко О. М. Проблема внутрішнього мовлення, співвідношення мови та мислення у процесі довшівської мовленнєвої підготовки іноземних слухачів. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: м-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25–26 листопада 2016 р.). Київ : Аграр Медіа Груп, 2016. С. 214–219.

15. Павленко О. М. Впровадження ІКТ в пропедевтичне навчання іноземних слухачів української мови виражальними засобами комунікації в технічних ВНЗ. *Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи: м-ли Міжнар. наук.-метод. конф.* (м. Київ, 30–31 жовтня 2017 р.). Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. С. 321–324.

16. Павленко О. М. Необхідність досягнення єдності у формах і методах контролю із CEFR української мови як іноземної. *Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних громадян: м-ли X Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 20–21 квітня 2017 р.). Київ : Вид-во НАУ, 2017. С. 121–123.

17. Павленко О. Н. Использование ИКТ на начальном этапе языковой подготовки иностранных слушателей в техническом вузе. *Идеи. Поиски. Решения*: сб. стат. и тезис. XI Междунар. науч.-практ. конф. препод., аспирант., магистрант., студ. (г. Минск, 22 ноября 2017 г.). В 7 ч. Минск : БГУ, 2018. Ч. 3. С. 124–127. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/189960> (дата звернення 15.03.2019).

18. Павленко О. М. Використання виражальних засобів комунікації в експериментальному навчанні української мови іноземних слухачів. *Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8–9 березня 2019 р.). Харків : Східноєвроп. орг. «Центр пед. досліджень» 2019. С. 54–58.

19. Павленко О. М. Урахування національно-психологічних особливостей слухачів у процесі експериментального пропедевтичного навчання української мови. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI ст.*: зб. наук. роб. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 березня 2019 р.). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. Ч. 1. С. 98–101.

20. Павленко О. М. Педагогічні умови пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук*: зб. тез наук. роб. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 березня 2019 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота». Ч 2. С. 76–80.

21. Павленко О. М. Навчання студентів-іноземців української мови як лінгводидактична проблема. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*: зб. наук. пр. 2007. Вип. 15. С. 212–220.

22. *Говорімо українською!* : навч. посіб. / Павленко О. М. та ін. Київ, 2010. 238 с.

23. Кириченко Н. М., Павленко О. М., Скуратівська Л. Г., Чухліб Т. М. Українська мова: роб. зош. контр. завд. до посіб. «Вивчаємо українську вперше». Київ, 2011. Ч.1. 41 с.

24. Українська мова: роб. зош. контр. завд. до посіб. «Вивчаємо українську вперше» / Павленко О. М. та ін. Київ, 2012. Ч.2. 58 с.

АНОТАЦІЯ

Павленко О. М. Методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2019.

Дисертація дослідження присвячено проблемі пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. У дисертації вперше визначено та науково обґрунтовано сутність феномену «пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти» як початкового етапу безперервної вищої освіти іноземців, що полягає у формуванні українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів, яка здатна забезпечити їхні комунікативні потреби в різних сферах спілкування: освітньо-професійній, соціально-культурній і повсякденній, а також становлення гармонійної особистості, здатної до міжкультурного діалогу українською мовою. Визначено критерії (лексико-граматичний, перцептивно-функційний, змістово-функційний та інтеракційно-

функційний) і відповідні показники в межах кожного критерію, схарактеризовано рівні сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземних слухачів (високий, достатній, задовільний, низький). Науково обґрунтовано педагогічні умови пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти (функційно-прагматична спрямованість мовленнєвих інтенцій (мовленнєвих дій, стратегій і тактик) у пропедевтичному навчанні української мови іноземних слухачів; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів; забезпечення оптимального педагогічного спілкування українською мовою у взаємодіях: «викладач – іноземний слухач», «іноземний слухач – іноземний слухач»; урахування національно-психологічних особливостей іноземних слухачів у процесі пропедевтичного навчання їх української мови). Розроблено й апробовано модель і експериментальну методiku пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти, яка передбачала проведення цілеспрямованої поетапної роботи (інтродуктивний, базовий рубіжний етапи), з комплексним упровадженням визначених педагогічних умов на кожному з етапів експериментального освітнього процесу.

Ключові слова: пропедевтичне навчання української мови іноземних слухачів, українськомовна комунікативна компетентність, іноземний слухач підготовчого відділення, педагогічні умови, модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів.

SUMMARY

Pavlenko O.M. Methods of propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students in higher educational establishments. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian language). – State Institution “South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odesa, 2019.

The thesis is dedicated to the problem of propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students in higher educational establishments. The thesis is the first to define the essence and provide scientific substantiation of the phenomenon “propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students in higher educational establishments” as an initial stage of continuous higher education of foreigners, which consists in the formation of the Ukrainian-language competence of foreign students, enabling them to solve their communicative needs in various areas of communication: educational and professional, social and cultural, and everyday ones, it also provides the development of a harmonious personality capable of an intercultural dialogue in the Ukrainian language. “Ukrainian-language communicative competence of foreign students” was defined as the ability of a speaker to creatively, purposefully, normatively use verbal and non-verbal means of communication in the Ukrainian language in accordance with the communicative intention in all types of speech activity in educational and professional, social and cultural, and everyday areas of communication.

The criteria of the formation of the Ukrainian language communicative competence of foreign students (lexical and grammatical, perceptive and functional, content and functional, and interactional and functional) and corresponding indicators within each criterion, levels of formation of the Ukrainian language communicative competence of foreign students (excellent, sufficient satisfactory, low) were determined and characterized;

pedagogical conditions of propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students in higher educational establishments were defined and substantiated (functional and pragmatic orientation of speech intentions (speech actions, strategies and tactics) in the propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students; introduction of information and communication technologies into the process of propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students; ensuring optimal pedagogical communication in the Ukrainian language in the interactions “a teacher – a foreign student”, “a foreign student – a foreign student”; consideration of national and psychological characteristics of foreign students in the process of propaedeutic teaching of the Ukrainian language).

Based on the theoretical research and results of the diagnostic stage of the experiment, the model and the experimental methods of propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students in higher educational establishments that foresees performance of purposeful staged work (introductory, basic, and medial stages) with the complex introduction of distinguished pedagogical conditions at each stage of experimental educational process were developed and approved. Methods of training: system of exercises, innovative pedagogical technologies, interactive types of educational activities, speech situations modeling, speech examples, functional supports, etc. It was found out that implementation of the model and experimental methods allowed to achieve positive changes in the levels of Ukrainian-language communicative competence formation among the students of the experimental group in contrast to the students of the control group.

Key words: propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students, Ukrainian-language communicative competence, foreign student of preparatory faculty, pedagogical conditions, model of propaedeutic teaching of the Ukrainian language to foreign students.

Підписано до друку 24.10. 2019.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x88/16 Зам. № 2909/19.
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.